

Příspěvky zařazené do tohoto čísla *Opuscula historiae artium* vzešly z prvního bienálního setkání *His Artibus* uspořádaného Centrem pro studium raného novověku při Seminárii dějin umění na konci května 2018 na půdě Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Samotné Centrum bylo ustaveno v roce 2017 okruhem osob, členů Semináře dějin umění, jeho absolventů i současných posluchačů, které k tomu přirozeně vedl „společně sdílený zájem zkoumat umění a kulturu 16.–18. století ve svých nesčetných podobách“.¹ Aktivita Centra směřují nejen vůči odborné veřejnosti, specialistům na poli raně novověké vizuální kultury (formou publikací či konferencí), ale i směrem k širší zainteresované veřejnosti. Cílem úvodní konference s podtitulem „*Jednota v mnohosti: Současné přístupy ke studiu vizuální kultury raného novověku*“ bylo obrátit se k odborné komunitě, ve snaze zachytit a reflektovat současný stav výzkumu raně novověkého umění a kultury ve střední Evropě v 15.–18. století.

V posledních dekádách zažívá studium raného novověku nejen jistou „renesanci“, ale provází jej také velká různorodost přístupů a témat. V mnoha ohledech mohou střeďoevropské dějiny umění na jednu stranu navazovat na velmi dlouhou a bohatou tradici výzkumu. Na druhou stranu je však tato tradice aktuálně obohacována hledáním nejen nových badatelských témat, ale i nových analytických a interpretačních přístupů. Znakem této rozmanitosti ovšem bývá i jistá roztržičnost, s níž se snad setkal každý účastník větší konference či jiného odborného setkání. Projevem je též neustávající nárůst publikací a dalších odborných aktivit, které činí výzkum (nejen) v oboru dějin umění stále extenzivnější.² Tato tendence provází nepochybně i dějiny umění raného novověku. V domácím prostředí se nabízí ještě další možný aspekt reflexe naší umělecko-historické praxe, a to náhled na to, jakým způsobem reaguje výzkum na obecnější trendy dějin umění v uplynulých dekádách. Při zahájení prvního brněnského bienále 24. května 2018 tak úvodní slovo zmínilo jako analogii zajímavé srovnání amerického historika umění Larryho Silvera (*1947). Ten v polovině osmdesátých let 20. století porovnával přístupy Erwina Panofského (1892–1968) a Michaela Baxandalla (1932–2008), a nepokrytě přitom vyzdvihoval inovativní a otevřený přístup druhého nad první.³ Demonstroval tím současně tehdejší zásadní proměny dějin umění. Od té doby se dějiny umění ještě více transformovaly a jejich pestrost se stále množí, slovy Jamese Elkinse (*1955), „*the landscape of interpretative strategies is changing rapidly*“.⁴ Při obecnějším pohledu nelze pominout dopady této zásadní proměny disciplíny na badatelské perspektivy výzkumu raněnovověkého umění – od přijetí feministického, genderového či queer pohledu⁵ až po perspektivu globálních či univerzalistických dějin umění.⁶ Charakteristickým jevem bývá deklaratorní i „nové“ promýšlení umění renesance a baroka, projevující se explicit-

ně výrazy jako „rethinking“, „reconsidering“ či „rereading“.⁷ Je dobře známo, jak se dějiny umění, reagující od sedmdesátých let 20. století na impulsy poststrukturalistické filozofie, sémiotiky, psychoanalýzy či na feministické, postkolonialistické a jiné výzvy, nemohly v uplynulé i aktuální době vyhnout ani dalším inspiracím – zvláště z oblasti sociálních či historických věd (mikrohistorie, nové kulturní dějiny, kulturní či historická antropologie ad.). Průvodním jevem toho se stalo rozšíření (či přesun) tázaní historiků umění z uměleckého „objektu“ více na „sociální vztahy“ a interakce, které tyto objekty konstituují a organizují.⁸ Umělecké dílo přitom může ztratit svou výlučnost autonomní „*artistické kreace*“, avšak může jako „*depozit sociálních vztahů*“ (Michael Baxandall) získávat mnohem větší prostor, před pár desetiletími možná stěží představitelný.⁹

Při organizaci brněnského bienále nás proto mohlo oprávněně zajímat, jestli je možné i v českém prostředí podobně reflektovat proměny dějepisu umění raného novověku. Tedy, jak v roce 2018 nahlíží na svou tradici a nové cesty, právě v souvislosti s radikálními změnami naší disciplíny. Jednoznačnému pohledu, podobnému, jenž zaujal v roce 1986 Larryho Silvera, se zdá bránit početná a různorodá badatelská produkce. I tak lze však sledovat několik trajektorií či tendencí domácího výzkumu vizuální kultury 16.–18. století. Při zmíněném úvodním slovu bylo s ohledem na recentní výzkum zvoleno jisté porovnání, samozřejmě nutně redukované. Na jedné straně tak byla připomenuta významná kolektivní monografie o barokní architektuře v českých zemích,¹⁰ která může reprezentovat poctivou tradici klasického atribučního a formálně-stylového dějepisu umění. Pokud ten může reprezentovat jeden pomyslný pól, pak byla na straně druhé zvolena kniha *Ve stínu Karla Škréty*,¹¹ která rozšiřuje výměr uměleckého díla ve prospěch jeho chápání jako „produktu“ sociální praxe – v matrixu objednavatelů, malířů a publika, v němž se podílí na utváření či aktivování sociálních vztahů.

Tento přístup samozřejmě není ojedinělý, a zvláště je blízký kontextu brněnského Semináře, jehož podobu výrazně formoval příklad Jiřího Kroupy a jeho inspirace francouzským „analistickým“ dějepisectvím akcentujícím hledisko sociálně-kulturních dějin a kategorii mentalit.¹² Právě v brněnském prostředí, s výraznou osobností historika Josefa Války (1929–2017), se již v posledních dekádách minulého století otevřela cesta k propojení umělecko-historického a socio-historického hlediska, v němž je klíčovým tématem „kultura“ jako rámec pro situování jak vzniku uměleckých forem, tak způsobu myšlení a chování jedinců i určité společnosti. Také mladší (střední) generace žáků Jiřího Kroupy dokládá tento zájem, který dnes navazuje jak na kulturně-historickou či imago-kulturní orientaci zmíněného Jiřího Kroupy, tak v intencích znaleckého a ikonografického přístupu sleduje příklad druhého muže brněnského Semináře, Lubomíra Slavíčka.

Je snad možné říci, že typickým rysem dnešních dějin umění pěstovaných v Brně je pestrost přístupů a řešených témat, stejně jako otevřenost k různým interpretačním přístu-

pům. Z toho důvodu se i první ročník raně novověké bienální konference pokusil podrobněji zmapovat mnohotvárnost recentního bádání a tím také poukázat na různé možnosti, jak ke studiu umění daného období přistupovat. Přednášející proto na setkání referovali obecně i formou konkrétních *case studies* jak o předmětech svého zájmu, tak také o metodách a způsobech, kterými k daným tématům přistupují. Pozornost byla věnována například tématu sakrálního a profánního prostoru jakožto specifické sociální kategorie, problémům zkoumání dobové umělecké praxe v rámci i mimo rámec tradičního znalectví, jakož i interdisciplinárně zkoumaným kulturně historickým fenoménům typu uměleckého mecenátu či vizuality osvícenství 18. století.

Výběr z těchto příspěvků držíte právě v ruce. Obecnější historiografická a metodologická reflexe bádání o barokním umění ve Slezsku je předmětem úvodní studie Andrzeje Kozieła. V dalším příspěvku se Martin Mádl věnuje vlivu jezuitské vizuality na obrazovou propagaci dalších raně novověkých řádů. Tématu sakrálního prostoru a roli obrazů v něm zasvětil svou studii Štěpán Vácha. Příspěvek Žanety Marvanové zkoumá inovace luteránské sakrální architektury na Těšínsku na přelomu 18. a 19. století. Stejnému období věnovala pozornost rovněž Daniela Tinková, tentokrát však svrchovaně světskému žánru v podobě vědecké ilustrace v oboru anatomie a porodnictví na přelomu 18. a 19. století. Část příspěvků spojuje zájem o téma historické a kulturní paměti. Martina Hrdinová analyzuje genealogické koncepty v raně novověkých rezidencích ve formě erbovních galerií. Otázek komemorace se dotýká i Zdeněk Kazlepka ve své studii o portrétech Diega d'Aragona Pignatelliho a Zuzana Macurová v příspěvku o posmrtných podobiznách abatýši františkánského kláštera v Brně. Podobně Pavel Waisser v posledním textu analyzuje sociokulturní a konfesionalní kontext na příkladu sgrafitové výzdoby renesančního domu v Mikulově.

Nejen zde otištěné příspěvky, ale i všechny ostatní, jež v Brně zazněly, velmi dobře ukázaly na aktuální polyfonii zkoumání raně novověké vizuální kultury. Ta je sice inspi-

rována různými aktuálními interpretačními či badatelskými přístupy, nenechává se však jimi spoutat. Pokud byl jednou z (nevyčtených) otázek brněnského bienále stav a kondice raněnovověkého uměleckohistorického výzkumu u nás, výsledek snad prokázal, že pro dobro oboru stále nezaniká imaginativní jádro uměleckohistorického vyprávění,¹³ slovy Jiřího Kroupy jeho „*zábavnost (nebo chcete-li společenskost)*“.¹⁴

Ondřej Jakubec – Pavel Suchánek

¹ Ondřej Jakubec, *Umění a vizuální kultura renesance a baroka ve střední Evropě... a v Brně*, <https://cemsbrno.org/o-nas/>.

² James Elkins, *Why are our pictures puzzles. On the modern origins of pictorial complexity*, New York – London 1999, s. 16–17.

³ Larry Silver, The state of research in Northern European art of the Renaissance era, *The Art Bulletin* LXVIII, 1986, s. 518–535.

⁴ James Elkins, Series Preface, in: Idem – Robert Williams (edd.), *Renaissance Theory* (The Art Seminar Book 5), New York – London 2008, s. VIII.

⁵ Např. řada *Art & Gender Women and Gender in the Early Modern World* nakladatelství Ashgate/Routledge. Z množství publikací např. Jonathan Goldberg (ed.), *Queering the Renaissance*, Durham 1993. – Garry Ferguson, *Queer (Re)Readings in the French Renaissance*, London – New York 2008.

⁶ Thomas DaCosta Kaufmann – Catherine Dossin – Béatrice Joyeux-Prunel (edd.), *Circulation in the Global History of Art*, Farnham 2015.

⁷ Jill Burke (ed.), *Rethinking the High Renaissance*, New York – London 2016. – Helen Hills, *Rethinking the Baroque*, New York – London 2016.

⁸ Bradford R. Collins, Rethinking the Introductory Art History Survey, *Art Journal* LIV, 1995, s. 23.

⁹ Eric E. Benay – Lisa M. Rafanelli (edd.), *Faith, Gender and the Senses in Italian Renaissance and Baroque Art: Interpreting the Noli me tangere and Doubting Thomas*, New York – London 2015.

¹⁰ Petr Macek – Richard Biegel – Jakub Bachtík (edd.), *Barokní architektura v Čechách*, Praha 2015.

¹¹ Štěpán Vácha – Radka Heisslerová, *Ve stínu Karla Škréty. Pražští malíři v letech 1635–1680. Antonín Stevens, Jan Bedřich Hess, Matěj Zimprecht*, Praha 2017.

¹² Např. Jiří Kroupa, *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*, Brno 2006 (2. upravené vydání).

¹³ Paul Barolsky, Writing Art History, *The Art Bulletin* LXXVIII, 1996, s. 400.

¹⁴ Jiří Kroupa, Od dějin umění k sociologii vidění: řemeslo, jímž se zabývám, in: Idem, *Umělci, objednatelé a styl. Studie z dějin umění*, Brno 2006, s. 28.

The articles published in this issue of *Opuscula historiae artium* come from the first biennial *His Artibus* conference, which was organised in late May 2018 by the Centre for Early Modern Studies, part of the Department of Art History, and took place on the premises of Masaryk University's Faculty of Arts in Brno. The Centre for Early Modern Studies was established in 2017 by a group of people that included members of the Department of Art History and some of its graduates and current students, and the natural impetus for this was their *'shared interest in exploring the art and culture of the 16th–18th centuries in its innumerable forms'*.¹ The centre's activities are not only aimed at the professional community and experts on the visual culture of the early-modern era (in the form of publications and conferences) but also at members of the general public interested in this subject area. The purpose of this introductory conference, with the subtitle 'Unity in Diversity: Current Approaches to the Study of the Visual Culture of the Early Modern Period', was to turn to the art-history community and capture through their reflections the current state of research on early-modern art and culture in central Europe in the 15th–18th centuries.

In recent decades, the study of the early modern era has been enjoying something of a 'renaissance', which has been accompanied by a surge in the variety of topics studied and the approaches used to study them. Central European art history has in many respects a very long and rich research tradition on which to draw, but at the same time this tradition is being enriched by the search both for new research topics and for new analytical and interpretative approaches to apply to them. An attendant feature of this diversity, however, is a kind of disconnectedness, something that probably every participant at a large conference or other meeting of specialists has encountered, while another of its signs is the increase in the number of publications produced and other professional activities going on, all of which is making research in the field of art history (among others) ever more extensive.² This is a general trend that is no doubt being witnessed in early-modern art history as well.

In Czech art history there is another aspect of the practice of art history that presents itself for consideration, which is to look at how Czech research has responded to the more general trends in art history in recent decades. When the biennial in Brno opened on 24 May 2018, the opening paper referred by way of analogy to a comparison that was made by American art historian Larry Silver (*1947) in the middle of the 1980s. Silver compared the approaches of Erwin Panofsky (1892–1968) and Michael Baxandall (1932–2008), wherein he openly extolled the innovative and open approach of the latter over that of the former.³ Since then, art history has transformed more and more and is becoming increasingly variegated, or to put it in the words of James Elkins (*1955), *'the landscape of interpretative strategies is changing rapidly'*.⁴ In a more general perspective, it is impossible to disregard

the effects the fundamental transformation of this field have had on the research perspectives applied in the study of early modern art – from the adoption of feminist, gender, and queer⁵ through to global and universalist perspectives on art history.⁶ One characteristic phenomenon has been a declaratory and 'new' way of thinking about Renaissance and Baroque art, explicitly reflected in such phrases as 'rethinking', 'reconsidering', or 'rereading'.⁷ It is well known that art history, which since the 1970s has been responding to impulses arising out of post-structuralist philosophy, semiotics, psychoanalysis, and feminist, post-colonial, and other challenges, has in recent and current times been turned to other sources of inspiration as well – especially from the fields of the social and historical sciences (micro-history, new cultural history, cultural and historical anthropology, etc.). An attendant phenomenon is that the scope of art historians' inquiry has widened (or shifted) from the artistic 'object' to take in the 'social relationships' and interactions that constitute and organise these objects.⁸ With this, the work of art could lose its exclusiveness as an autonomous *'artistic creation'*, and as *'a deposit of social relationships'* (Michael Baxandall) it could gain much more space, something that was barely conceivable a couple of decades ago.⁹

When organising the Brno biennial it was thus justifiable for us to be interested in whether it is possible in Czech art history to similarly reflect on a transformation of the art history devoted to the early modern period – and thus to reflect, in 2018, on how we should approach the tradition of our field and the new paths emerging, specifically in connection with the radical changes occurring in our discipline. Unequivocal opinions like that adopted by Larry Silver in 1986 seem rather to get in the way of producing extensive and varied research. Nevertheless, it is possible to identify several particular pathways and directions in Czech research on the visual culture of the 16th–18th centuries. In the light of recent research, the biennial's opening paper employed a comparison, one necessarily reduced in scope, of course. On the one hand, it recalled the important collective monographs that exist on baroque architecture in the Czech lands,¹⁰ which may be representative of that honest tradition of classic art history oriented towards attribution and formal styles. And if that represents one end of the pole, then the other end was assigned to a book titled *Ve stínu Karla Škréty (In the Shadow of Karel Škréta)*¹¹ which extends the analysis of a work of art towards understanding it also as a 'product' of social practices – to a position within the matrix of artists, commissioning clients, and the viewing public, where it has a hand also in shaping and activating social relations.

This approach is not unique, of course, and it especially resembles the nature of art history practised in the Department in Brno, which was significantly shaped by the example of Jiří Kroupa and the inspiration he took from French *'Annales'* history and its stress on a socio-cultural perspective

and the point of view of mentalities.¹² In Brno's academic circles, influenced the strong figure of historian Josef Válka (1929–2017), a path had already opened up in the final decades of the 20th century in which to combine the perspectives of art history and social history, using 'culture' as a frame for situating the formation of different art forms and the modes of thought and action of individuals or a given society. The younger (middle-aged) generation of Jiří Kroupa's students provide evidence of this interest, which today ties in both with the cultural-historical and the imago-cultural orientation of the aforementioned Jiří Kroupa and with the connoisseurial and iconographic approach observed in the example of another major figure from the Brno Department, Lubomír Slavíček.

It can perhaps be said that a typical attribute of the art history cultivated in Brno today is the great variety of topics studied and the approaches applied to them as well as the level of openness to diverse interpretative approaches. For this reason, the first biennial conference on early modern art attempted to map in greater detail the multifarious nature of recent research and thereby also draw attention to the various ways in which it is possible to approach the study of the early modern period. The speakers therefore spoke in general and through the example of concrete *case studies* both about their subject of interest and about the methods and approaches they used to study their topic. Attention was devoted, for example, to sacred and profane spaces as specific social categories, to the problems involved in the study of the period's artistic practices both within and outside the frame of traditional connoisseurship, and to the interdisciplinary study of such cultural-historical phenomena as artistic patronage and the visuality of the Enlightenment in the 18th century.

You currently hold in your hands a selection of these papers. A more general historiographical and methodological discussion of research on baroque art in Silesia is the subject of the introductory study by Andrzej Kozieł. This is followed by Martin Mádl's paper on the influence of Jesuit visuality on the visual promotion of other early-modern religious orders. The sacred space and the role of paintings in that space are the subject of the paper by Štěpán Vácha. The contribution of Žaneta Marvanová examines the innovations of Lutheran sacral architecture in the Těšín region at the turn of the 18th and 19th centuries. Daniela Tinková also paid attention to the same period, but this time focuses on a supremely secular genre in the form of scientific illustrations in the fields of anatomy and obstetrics that were created around the late 18th and early 19th centuries. Some of the papers combine an interest in historical and cultural memory. Martina Hrdinová analyses genealogical concepts in early-modern residences in

the form of coats-of-arms galleries. Commemorative themes are also dealt with by Zdeněk Kazlepka in his study of the portraiture of Diego d'Aragon Pignatelli, and by Zuzana Macurová in a paper on the posthumous portraits of the abbesses of a Franciscan monastery in Brno. Similarly, in the final paper Pavel Waisser analyses the socio-cultural and confessional context through the example of the sgraffito decorations of a Renaissance building in Mikulov.

The papers published in these pages, and all the others presented at the conference in Brno, offered a very good demonstration of the current polyphony that characterises research on early-modern visual culture, which is inspired by various current approaches to interpretation and research but refuses to be constrained by them. If one of the (unspoken) questions of the Brno biennial was the state and condition of early-modern art-historical research in our country, the result has perhaps shown that, to the field's benefit, the imaginative core of the art-historical narrative¹³ – or in the words of Jiří Kroupa its '*entertaining quality (or, if you will, its conviviality)*' – has remained intact.¹⁴

Ondřej Jakubec – Pavel Suchánek

¹ Ondřej Jakubec, *Umění a vizuální kultura renesance a baroka ve střední Evropě... a v Brně*, <https://cemsbrno.org/o-nas/>.

² James Elkins, *Why are our pictures puzzles. On the modern origins of pictorial complexity*, New York – London 1999, pp. 16–17.

³ Larry Silver, The state of research in Northern European art of the Renaissance era, *The Art Bulletin* LXVIII, 1986, pp. 518–535.

⁴ James Elkins, Series Preface, in: Idem – Robert Williams (edd.), *Renaissance Theory* (The Art Seminar Book 5), New York – London 2008, p. VIII.

⁵ E.g. the series *Art & Gender Women and Gender in the Early Modern World* of Ashgate/Routledge Publishing House. From a number of publications, e.g. Jonathan Goldberg (ed.), *Queering the Renaissance*, Durham 1993. – Garry Ferguson, *Queer (Re)Readings in the French Renaissance*, London – New York 2008.

⁶ Thomas DaCosta Kaufmann – Catherine Dossin – Béatrice Joyeux-Prunel (edd.), *Circulation in the Global History of Art*, Farnham 2015.

⁷ Jill Burke (ed.), *Rethinking the High Renaissance*, New York – London 2016. – Helen Hills (ed.), *Rethinking the Baroque*, New York – London 2016.

⁸ Bradford R. Collins, Rethinking the Introductory Art History Survey, *Art Journal* LIV, 1995, p. 23.

⁹ Eric E. Benay – Lisa M. Rafanelli (edd.), *Faith, Gender and the Senses in Italian Renaissance and Baroque Art: Interpreting the Noli me tangere and Doubting Thomas*, New York – London 2015.

¹⁰ Petr Macek – Richard Biegel – Jakub Bachtík (edd.), *Barokní architektura v Čechách*, Praha 2015.

¹¹ Štěpán Vácha – Radka Heisslerová, *Ve stínu Karla Škréty. Pražští malíři v letech 1635–1680*. Antonín Stevens, Jan Bedřich Hess, Matěj Zimprecht, Praha 2017.

¹² E.g. Jiří Kroupa, *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*, Brno 2006 (2nd revised edition).

¹³ Paul Barolsky, Writing Art History, *The Art Bulletin* LXXVIII, 1996, p. 400.

¹⁴ Jiří Kroupa, Od dějin umění k sociologii vidění: řemeslo, jímž se zabývám, in: Idem, *Umělci, objednavatelé a styl. Studie z dějin umění*, Brno 2006, p. 28.